

Skanderbeg (1405-1468), heroi nacional albanès, entre la realitat i el mite

Xavier Baró i Queralt*

Resum

La figura de Gjergj Kastrioti («Skanderbeg») (1405-1468) constitueix un cas singular en la història d'Europa, com un dels últims resistents a la conquesta otomana dels Balcans i com a heroi nacional albanès. Se'l considera el forjador de l'actual nació albanesa. Ens proposem estudiar com es va forjar el mite de Skanderbeg, especialment a partir de les biografies renaixentistes i barroques, les diverses interpretacions dinovenes (el Renaixement albanès) i sobretot al llarg del règim socialista d'Enver Hoxha.

Paraules clau

Skanderbeg, Albània, Enver Hoxha, memòria històrica, socialisme.

Recepció original: 15 de març de 2019

Acceptació: 10 d'abril de 2019

Publicació: 23 de juliol de 2019

Introducció

Quan hom pensa en personatges cèlebres, cada país, cada nació i/o estat té sempre una bona munió d'homes (tot i que això ja seria una altra qüestió: gairebé sempre han estat homes) dels quals es considera que s'ha de mantenir viva la seva memòria, el seu record. Òbviament, però, els temps canvien, i aquest fet comporta que aquells personatges que ennobliren una nació en un moment determinat, amb el pas dels segles es considera que ja no són «memorables», o que ho són per uns altres motius. D'altra banda, la història s'escriu en unes coordenades mentals definides, i això implica que en una determinada època s'exaltin uns valors d'un personatge històric i en un altre moment se'n exaltin uns altres. Així, per posar un exemple, Carlemany ja no és vist a Europa com el vencedor dels germànics en el camp de batalla i en canvi es posa èmfasi en el seu europeisme *avant la lettre*. Com ja va advertir Carbonell, la historiografia (l'escriptura de la història) segueix sempre la història, i constitueix un fidel reflex d'aquesta (Carbonell, 1993, p. 8), posant l'èmfasi en allò que es considera més memorable dels temps pretèrits.

Centrant-nos ja en el cas que ens ocupa, la figura de Gjergj Kastrioti (Skanderbeg) (1405-1468) és certament interessant pel seu perfil polièdric i esmunyedís en vida i,

(*) Professor de la Universitat Internacional de Catalunya. Doctor en Història per la Universitat de Barcelona. Autor de deu monografies i més d'una quarantena d'articles en revistes especialitzades, s'ha centrat, sobretot, en la història cultural de l'Època Moderna (i la historiografia barroca) i en l'estudi de la memòria històrica als Balcans, especialment sobre l'Albània socialista. Aquest text correspon a la conferència que va impartir l'autor el 21 de febrer de 2019, en la Jornada sobre «La guerra, una constant europea», organitzat en el marc del projecte «Pensament pedagògic i discursos educatius en la construcció europea. Cent anys després de la Gran Guerra, entre el passat i el present». Adreça electrònica: xbaro@uic.es

sobretot, per les diverses interpretacions (a voltes contradictòries) que se'n van fer just després de la seva mort, i esdevingué, tal i com veurem, un dels elements identitaris essencials en el qual se sostingué el règim socialista d'Enver Hoxha, que exercí el poder durant més de quatre dècades (1944-1985) a Albània. Aquest és precisament el principal objectiu del nostre estudi.

Gjerj Kastrioti (Skanderbeg) (1405-1468), líder de la resistència antiotomana

Per tal de situar-nos en els trets bàsics de la biografia de Skanderbeg, cal situar-se en el context extraordinàriament complex que travessaven els Balcans en la segona meitat del segle XIV. Presentem a continuació alguns dels trets bàsics de la seva biografia, sobretot per copsar la complexitat del context geopolític en què visqué el nostre personatge. Precisament, aquesta dificultat interpretativa a nivell historiogràfic permetrà, després de la seva mort, l'aparició i difusió de lectures i interpretacions (fins i tot contradictòries) de les seves accions i de la seva manera de procedir com a cabdill militar, com a líder polític baixmedieval.

En un moment en què l'Imperi Romà d'Orient (o Bizantí) viu un procés de descomposició irreversible, els turcs otomans anaren expandint-se pels Balcans, sobretot a partir de dues batalles. En primer lloc, la batalla de Savra (en albanès: Myzeqe) esdevinguda el 1385, quan el sud de l'actual Albània passà a ser una província otomana, mentre que el nord establí una relació de vassallatge amb els turcs. Encara més transcendent fou la batalla de Kosovo (1389), que simbolitzà l'inici i consolidació de l'expansió otomana a la zona. Aquest fet, a més, constitueix un veritable *lieu de mémoire* per a la veïna Sèrbia, tot i que la memòria històrica ha construït un relat diferent a la realitat històrica: entre les tropes otomanes també es trobaven serbis, i entre les tropes cristianes també lluitaven albanesos cristians (Morozzo della Roca, 2001, p. 133; Baró i Queralt, 2019, p. 98-99). Així doncs, a partir del segle XV l'expansió otomana semblava no tenir límits (Ducellier, 1992, p. 479-480), i el fet es consolidà, òbviament, a partir de l'any 1453, amb la conquesta de la ciutat de Constantinoble, que marcà la fi de l'Imperi Romà d'Orient. Al contrari de Sèrbia, Bulgària o Bòsnia, nascudes sota l'òrbita de l'Imperi Bizantí, el territori de l'actual Albània tractà de forjar la seva unitat nacional com a reacció a la invasió turca.

En aquest context sorgeix la figura de Gjerg Kastrioti (conegut amb el sobrenom de Skanderbeg) (1405-1468), el personatge més important a l'Albània de les darreries de l'Edat Mitjana (Hodgkinson, 1999; Zavalani, 2015, p. 65-87). És, ja ho hem vist, un context polític fràgil i inestable, sovint canviant i mutant. El mateix Skanderbeg va ser batejat com a ortodox, es veié obligat a convertir-se a l'Islam de jove i finalment va abraçar la fe catòlica a partir de 1443, després de la derrota que els hongaresos van infligir als otomans a la batalla de Nis. És en aquest moment a partir del qual Skanderbeg va saber atreure's la confiança del Papa de Roma i del rei Alfons el Magnànim d'Aragó, alhora que va oposar resistència als envits otomans fins a la seva mort.

En qualsevol cas, en la seva infància Gjerg Kastrioti és enviat a la cort otomana (1414), i es converteix a l'Islam. Entrat ja en l'adolescència, els turcs el coneixeran amb el nom d'Iskander Bey («el príncep Alexandre», en referència a Alexandre el

Gran), com a reconeixement del seu valor i coratge. Al llarg d'aquests anys, la família dels Kastrioti, provinent del nord d'Albània, hagué de lliurar la fortalesa de Kruja als turcs (1423). Cinc anys més tard (1428), els otomans ocuparen la població de Durrës. A partir de la dècada de 1440 es produïren algunes revoltes en contra dels turcs (1443), que s'intensificaren arran de la victòria hongaresa en la batalla de Nis (1443), moment que fou aprofitat per Skanderbeg per retornar a Albània i començar a forjar la seva resistència activa contra els turcs. En aquest context Skanderbeg realitzà diversos pactes amb els cabdills locals, i aconseguí el suport d'Alfons el Magnànim, monarca del casal d'Aragó (Tractat de Gaeta, 1451). Són anys en què se succeeixen les victòries albaneses (batalla de Domozdova, 1444) i es crea la Lliga d'Alessio (Lezhë) contra els turcs, vigent fins l'any 1479 (Vickers, 2014, p. 8). El català Ramon d'Ortafà fou destinat a Kruja per resistir l'assetjament otomà (1454). Venècia, que sospita del creixent protagonisme de Skanderbeg, reacciona atacant possessions albaneses, que a partir d'aquest moment es troben assetjades pels turcs i pels venecians.

A partir del 1460, Skanderbeg aconsegueix controlar la plaça de Kruja i diversos territoris de les seves rodalies. El 1463 se signa un armistici amb el sultà. Però la fràgil pau torna a trencar-se ja que al cap de dos anys els turcs envien quatre expedicions militars per conquerir Albània. El juny del 1466, més de 150.000 homes assetgen Albània, sobretot la plaça estratègica de Kruja. Segons els cronistes de l'època, Mehmet II reconeix que Kruja és més difícil de conquerir que Constantinoble (Hodgkinson, 1999, p. 216-219). De manera momentània, els turcs decideixen retirar-se, però s'instal·len a Elbasan, una ciutat situada al sud del país, a 75 quilòmetres de Kruja. Davant d'aquesta situació Skanderbeg decideix anar a Roma per demanar ajut de mans del papa Pau II, que li dona 7000 ducats, així el suport econòmic del rei de Nàpols. L'elogi de Nicolau V (1447-1455), Papa de Roma, és clar i ferm: Skanderbeg ha esdevingut el soldat més fort (campió) de Crist, és a dir, «athleta Christi» (Hodgkinson, 1999, p. 65). A partir d'aquest moment reinicia les ofensives militars i arriba fins a Elbasan, però no pot consolidar la presència cristiana a la ciutat. El 1467 es produeix un nou setge otomà sobre Kruja, que és resistit pels albanesos. El 1468 té lloc una nova reunió de la Lliga d'Alessio, on es decideix refermar a Skanderbeg com a líder. Tot i així el 17 de gener mor, i la seva desaparició marca l'inici de la fi de la resistència albanesa. Sigui com sigui, la conquesta definitiva del que avui en dia és Albània per part dels turcs no va tenir lloc fins a gener de 1479. D'altra banda, van persistir focus de resistència a la zona nord del país fins ben entrat el segle XVI. Després de l'ocupació otomana, uns 20.000 albanesos foren acollits a Itàlia (els coneguts com a «arbëreshë»), i també transmeteren als italians les virtuts i lloances del cabdill albanès, iniciant ja el procés de mitificació del cabdill de Kruja.

Skanderbeg, el cabdill idealitzat a l'Europa de l'Època Moderna

Traspassat ja Skanderbeg, passaren poques dècades per tal que es comencés a configurar el mite sobre la seva vida. Cal immortalitzar l'heroi que havia fet possible allò impossible: resistir els otomans, i fer-ho fins i tot quan ja havia caigut Constantinoble. L'erudit albanès Marin Barleti (llatinitzat com a Bartolus) (1450-1513) donà a la impremta la biografia «canònica» sobre Skanderbeg, que ha estat presa com a model en infinitud de monografies, actes i homenatges. Barleti publicà la *De vita et*

Moribus Ac Rebus Praecipue Aduersus Turcas, Gestis, Georgii Castrioti, Clarissimi Epirotarum Principis, qui propter celeberrima facinora, Scanderbegus, hoc est, Alexander Magnus, cognominatus fuit (Roma, 1504). Cal dir, però, que Barleti es basà en testimonis orals, i que ell no visqué en primera persona els esdeveniments narrats. Tot i així, com hem dit, és fonamental per l'amplíssima difusió que tingué la seva obra (Hodgkinson, 1999, p. X). De fet, com apunta Hodgkinson, l'empremta de Barleti es percep nítidament encara en la ploma de Nelo Drizari, autor de la biografia més difosa del nostre personatge a meitats del segle xx (*Scanderbeg, his life, correspondence, orations, victories and philosophy*, 1968). I el seu ressò es deixa sentir en les obres dels erudits renaixentistes com Paolo Giovio (Paulus Jovius) en el seu *Elogia virorum literis illustrium* (1577), Andrea Gambini, que fou traduït a Londres el 1562 (*Two very notable Commentaries, the one the original of the house of Ottomanno, written by Andrew Cambini, and another of the warres of the Turcke against George Scanderbeg*) o Jacques de Lavardin, que va ser traduït del francès el 1596 (*The history of George Castriot, surnamed Scanderbeg, King of Albanie*).

Són especialment curioses les construccions del mite de Skanderbeg que foren dutes a terme en la versió castellana del 1588 (*Chrónica del esforçado príncipe y capitán Jorge Castrioto*) i la vida de Skanderbeg escrita pel noble portuguès Luis de Meneses (1632-1690). Pel que fa a la primera, és important perquè ajudà a fixar el model canònic de l'obra de Barleti que es difondrà a l'occident catòlic. De fet, es podria afirmar que el text de Barleti serví de model per a la traducció castellana de finals del segle xvi, però fou aquesta obra la que es prengué com a model en molts textos europeus dels segles xvii i xviii. Contreras ha destacat la rapidesa amb què s'expandí el mite skanderbegià per l'Europa contrareformista (Contreras, 2017, p. 8-24). Pel que fa al text de Meneses, és interessant perquè veié la llum poc després de la consumació de la independència de Portugal de la Monarquia Hispànica, i Meneses prengué el model de Skanderbeg com un heroi en el qual es podien fixar els joves portuguesos que estaven construint el nou estat. Som del parer que l'obra de Meneses mereixeria, sens dubte, una reedició crítica, que posés de manifest les similituds i diferències amb el text de Barleti i l'edició castellana del 1588.

En qualsevol cas, en el pròleg de l'*Exemplar de virtudes morales en la vida de Jorge Castrioto, llamado Skanderbeg, príncipe de los epirotas y albaneses. Ofrecido a la ilustre juventud portuguesa* (1688), Meneses destaca les similituds entre l'Albània del segle xv i el Portugal del Barroc:

No puede hallarse en el Mundo más parecido retrato a los originales de tus heroicos progenitores que la vida de Jorge Castrioto, ni otra nación más semejante a la portuguesa que la epirota, en valor, en antipatía con los infieles y en salir vencedora. (Meneses, 1688, pròleg)

Tot seguint l'obra de Barleti, anirà reconstruint el mite de Skanderbeg, on s'exposa de manera gairebé hagiogràfica la figura del cabdill albanès. En el relat de Meneses no hi manquen els somnis premonitoris:

Fue anuncio de las heroicas hazañas de Jorge Castrioto un misterioso sueño de su madre pocos días antes de su nacimiento. Representósele que paría una serpiente de tan desproporcionada grandeza que atravesando Albania con el cuerpo, tenía la cola en el mar de la cristiandad, la boca ensangrentada en el imperio de los turcos. (Meneses, 1688, p. 12)

O la seva fortalesa i rectitud en la fe, a banda de disposar del preuat do de llençües:

Nació el niño con señales evidentes de ser dado por el Cielo, porque era su hermosura copia de tan bello original (...). Fue creciendo Castrioto y a más paso que el de los días se aumentaban en él las virtudes; era la hermosura de su semblante lisonja de los ojos (...) no había en el ejercicio del arco blanco seguro de sus flechas, en la carrera velocidad que le excediese en ligereza, ni fuerzas tan robustas que en la lucha no fuesen despojo de sus brazos (...) «entre tan heroicas partes sobresalía el resplandor de la pureza de ánimo sin mancha de vicio reprehensible, inflamado en el respeto de la fe católica con celo tan ardiente que era objeto de las atenciones de todo el pueblo, y empleo del amor de sus padres y hermanos» (...) «en poco tiempo comprendió el elevado genio de Scanderbeg las lenguas turquesca, arábica, griega, italiana y latina». (Meneses, 1688, p. 12-14)

Resseguint el model gairebé hagiogràfic del moment, Meneses destaca que el propi Skanderbeg tingué coneixement anticipat de la seva mort:

Creció la enfermedad sin obedecer a los remedios, y conociendo nuestro católico y prudentísimo príncipe que se llegaba la hora de su muerte, llamando a su presencia la Princesa su mujer, su hijo, y todos los Príncipes que habían llegado, y los principales de su Consejo, les habló en este sentido (...) «ahora habiendo cumplido el término climatérico de la edad de sesenta y tres años, me hallo rendido a la presente enfermedad, entendiendo que infaliblemente voy feriendo la vida frágil por la vida eterna, y el Cielo sabe que esta infalibilidad no comprime mi corazón». (Meneses, 1688, p. 262-263)

La glorificació de Meneses arriba al seu punt àlgid amb la fidelitat mostrada pel seu cavall i amb el (gairebé) culte a les seves restes mortals, que certament s'apropa a la divinització. De fet, el culte al cabdill té similituds clares amb el culte als sants (Baró i Queralt, 2015, p. 133):

Fue admirable la fidelidad misteriosa del caballo en que montaba que no sólo fue imposible obligarle a admitir otro dueño que le rigiese, sino que absteniéndose de ordinario alimento, murió dentro de breves días para verificarse que llegaba hasta los irracionales el sentimiento de la muerte de Jorge Castrioto (...) (los turcos) procuraron descubrir con grande solicitud el sepulcro en que estaba enterrado Jorge Castrioto, y consiguiéndolo le abrieron, y sacando con grande veneración el anhelado cuerpo, le dividieron entre sí los más poderosos, y en urnas riquísimas hicieron infinitos simulacros de aquel solo objeto; demostración tan rara que parece quiso Dios reservarla para que fuese señalada con singularidad en los ruidosos clarines de la fama, la inmortal gloria de Jorge Castrioto. (Meneses, 1688, p. 270)

En qualsevol cas, al llarg de l'Època Moderna l'heroisme de Skanderbeg es deixà sentir a les obres de Pierre de Ronsard, Christopher Marlowe, Lope de Vega, Voltaire o en la música de Vivaldi (Hodgkinson, 1999, p. IX-XIV). De fet, d'una o altra manera, el ressò del personatge apareix a tota l'Europa Occidental com a símbol de la resistència en contra dels otomans, sobretot en un moment en el qual l'expansió otomana per Europa seguia sent un tema cabdal en la geopolítica internacional (recorrem, per exemple, el setge otomà a Viena l'any 1689).

Tot i així, les circulacions culturals són certament curioses i alhora imprevisibles, i la figura de Skanderbeg, segurament per la seva condició de convers (forçat) a l'Islam, fou satiritzada i ridiculitzada en diverses obres del teatre del Segle d'Or espanyol. És el que es coneix amb el nom de «comedias de Escanderbey (o escanderbecas)», on l'heroi s'ha convertit en un antiheroi, ple de defectes, aberracions i mesquineses. Som, doncs, davant d'una clara inversió del sistema de valors típicament barroca (Casado Santos, 2004, p. 485; Sait, 2018, p. 202-216).

La construcció del mite de Skanderbeg en el Renaixement albanès (segle XIX)

Sota la Turcocràcia, Albània es va convertir en un territori més de l'extens Imperi Otomà, i la majoria dels albanesos van abraçar la fe islàmica, alguns en el seu vessant bektaixí, una confraria sufí d'origen turc (Vickers, 2014, p. 10-29). Cal destacar que molts albanesos van formar part de les hosts de geníssers que serviren al sultà. Sigui com sigui, el país va caure en una extrema debilitat a nivell de desenvolupament material i cultural. Tot i l'efecte que la figura de Skanderbeg ofería a la cristiandat occidental (Radonić, 1942), el possible sentiment protonacional albanès es dispersà, de manera que el territori esdevingué un espai geogràfic més dins l'immens Imperi Turc.

La manca d'un sentiment identitari albanès es pot percebre de manera nítida si tenim present que Ilija Garasanin (1812-1874), formulador del programa d'alliberament nacional del poble serbi, es va arribar a plantejar la divisió del territori poblat per albanesos entre grecs i serbis (Bogdanovic, 2005, p. 44), tot i que finalment accedí a que fossin els albanesos els qui triessin si volien formar part de Sèrbia, Grècia o esdevenir un nou estat. Karl Marx, analitzant la descomposició de l'Imperi Turc, considerava que els albanesos encara no estaven preparats (ni interessats) en construir el seu propi estat (1853):

Nos basta mencionar brevemente a los arnaútes. Es una raza endurecida de antiguos montañeses. Establecidos en la región que descende hasta el Adriático, hablan una lengua propia, sin embargo, pertenecen, al parecer, a la gran familia de los indoeuropeos. Son cristianos ortodoxos o musulmanes. Por lo que sabemos, apenas están preparados todavía para la civilización. Sus costumbres rapaces obligarán a cualquier Gobierno vecino a mantenerlos bajo estricto control militar. (Marx, 2017, p. 42)

Els primers passos per reconstruir la debilitada consciència nacional albanesa els donà l'advocat i erudit Naum Veqilarxhi (1767-1846), un dels primers ideòlegs del moviment nacionalista albanès, que compara Albània amb una larva que un dia es convertirà en papallona (Schwandner-Sievers; Fischer, 2002, p. 42). La seva tasca fou important per a promoure l'ensenyament en albanès (Bogdanovic, 2005, p. 45). A partir de la feina duta a terme per Veqilarxhi es prepara el terreny per a què l'albanès esdevingui llengua de cultura, i Kostandin Kristoforidhi (1827-1895) traduï a l'albanès el Nou Testament. A poc a poc, s'assentaven les bases per (re)descobrir i adaptar Skanderbeg en el context del renaixement de la nació albanesa. Sens dubte, de tots els pobles balcànics els albanesos esdevingueren el poble que configurà una història més elaborada sobre el seu propi heroi nacional. Com havia d'interpretar-se Skanderbeg a la segona meitat del segle XIX per tal d'unificar un poble dispersat i divers com l'albanès? Tal i com s'ha dit, el Skanderbeg decimonònic fou fruit d'un veritable treball de laboratori: partint d'una base històrica medieval ben documentada, l'incipient nacionalisme el proveí d'un significat nacional, on es combinaren els fets històrics, les veritats, les mitges veritats i les invencions (Schwandner-Sievers; Fischer, 2002, p. 43). La repetició sistemàtica de la màxima segons la qual Skanderbeg era l'heroi nacional, el forjador de la pàtria esdevingué una veritat inqüestionable, tot i que, per exemple, la seva acció política mai va involucrar a tots els albanesos.

D'altra banda, i per tal de mostrar l'afinitat albanesa amb la resta d'Europa, es refermà el sentit antitúrc del nostre protagonista, i s'argumentà la idea que Skanderbeg representava un element d'unió per a un poble que practicava el catolicisme, l'ortodòxia i l'Islam. Per als nacionalistes albanesos del segle XIX, les divisions religioses es contemplaven com un possible factor de discòrdia i també com un vehicle per a la influència estrangera (ja fos Grècia, Sèrbia o l'Imperi Turc). Aquest fet, fonamental per entendre l'Albània actual, ajuda a explicar i entendre el particular caràcter secular del nacionalisme albanès (Schwandner-Sievers; Fischer, 2002, p. 45).

Els ideòlegs del nacionalisme albanès van trobar una solució a la qüestió de la diversitat religiosa fent que el nacionalisme fos una espècie d'alternativa a les religions existents, donant peu a la deïficació del concepte d'*albanisme*, un terme creat pel catòlic Vaso Pasha (1825-1892): «la religió veritable dels albanesos és l'albanisme» (Schwandner-Sievers; Fischer, 2002, p. 92). I en aquest context Skanderbeg encaixava com anell al dit en el nou context geopolític. D'altres autors com Naim Frashëri (1846-1900) contribuïren a exaltar el vessant europeu i antitotomà de Skanderbeg. A la seva *Historia i Skënderbeut* (1898) remarca el caràcter cristià (però alhora integrador) del cabdill albanès. D'aquesta manera, Albània, sota el mantell de Skanderbeg, podia apropiarse a l'Europa occidental cristiana (Schwandner-Sievers; Fischer, 2002, p. 68).

Finalment, l'articulació política de l'anhel independentista albanès es començà a configurar a partir de l'articulació de la Lliga de Prizren (en albanès: *Lidhja e Prizrenit*), l'any 1878 (Jelavich, 1999, Vickers, 2014, p. 30-49; Zavalani, 2015, p. 88-123). Quan Albània assolí la seva independència (1912), entrava a la comunitat d'estats europeus amb la carta de presentació d'un líder cristià com Skanderbeg, que alhora havia estat capaç d'unir tots els albanesos com a símbol de la integritat del territori nacional. El mite, a voltes obsessiu, de la defensa de la integritat de la nació albanesa serà constant al llarg de tot el segle XX.

La imatge de Skanderbeg en les primeres dècades de l'Albània independent

Mitjançant la declaració de Vlora del 28 de novembre de 1912, Albània va assolir la seva independència, en el marc de les guerres dels Balcans que sacsejaven l'Imperi Otomà. Uns mesos abans, l'escriptor Faik Konika (1875-1942) exposava el seu programa identitari per a l'Albània que estava naixent, en la qual exaltava l'oblit del passat turc. Així, a la revista *The Trumpet of Croya* (St. Louis, Missouri, 1911) expressava:

I wish that I could break every connection between Albania and Turkey, obliterate as far as possible the results of the conquest, and connect the present with the past by making it possible for my country to resume her natural evolution just where it was interrupted by the alien invaders. (Schwandner-Sievers; Fischer, 2002, p. 83)

Aquest desig per negar el passat turc es deixa sentir també en la ploma de l'arquebisbe ortodox i polític Fan Noli (1882-1965), que adreçà un enèrgic memoràndum al president nord-americà Woodrow Wilson en motiu de la fi de la Primera Guerra Mundial:

Of all the Balkan nations, they were the last to surrender the Turk but never acknowledged his rule and never bowed to him. While all the Balkan races were utterly crushed, the Albanians still defied the Turk early in the 19th century. (Schwandner-Sievers; Fischer, 2002, p. 82)

En aquest context de reescriptura del passat, Noli escriví la seva biografia sobre Skanderbeg (*Historia i Skënderbeut*, 1921) on exaltava el sentiment d'unitat que predominà en l'acció política i militar del cabdill albanès (Schwandner-Sievers; Fischer, 2002, p. 82). Resulta curiós el cas del bektaixí Baba Ali Tomori (Tyrabiù) (1893-1948), que en la seva història dels bektaixís (*Historija i Bektashinjvet*, 1929) relaciona la creació d'un principat d'Albània independent per part de Skanderbeg amb la lluita dels bektaixís contra els otomans (Schwandner-Sievers; Fischer, 2002, p. 132). Skanderbeg podia servir també per a les reivindicacions bektaixís.

Skanderbeg al servei de la lluita de classes: el mite sota el règim d'Enver Hoxha (1944-1985)

Després d'un parell de dècades convulses, Albània esdevingué una monarquia sota el guiatge del rei Zog I (1928-1939). Tot i així, la inestabilitat política del jove estat albanès era un fet constant, i el 1939 el país hagué de fer front a la invasió de la Itàlia de Benito Mussolini i Víctor Manuel III. Els italians convertiren Albània en un protectorat, que veié com la Segona Guerra Mundial arribava també als Balcans, amb l'expansió de les tropes nazis (Vickers, 2014, p. 134).

La resistència albanesa es configurà amb força, i en una proclamació del Comitè per a la Salvació d'Albània (1943) s'exhorta els albanesos a fer una promesa davant la bandera de Skanderbeg (Fevziu, 2016, p. 71). Mentre els albanesos pretenien expulsar del seu país als ocupants nazis i feixistes, també s'enfrontaren entre faccions de caire més o menys liberal i els comunistes. Finalment, a finals del 1944, Enver Hoxha, el flamant líder del Partit Comunista d'Albània (després rebatejat amb el nom de Partit del Treball d'Albània) entrà a Tirana, s'instal·là al poder i proclamà la República Popular Socialista d'Albània. Albània havia entrat en la seva fase socialista.

Des dels primers anys, un dels primers objectius de Hoxha fou el de configurar una nova identitat nacional, socialista i proletària per Albània. I de bell antuvi sabia que tenia un gran aliat en la figura antiga i llegendària de Skanderbeg. Com es podien complementar el nou estat socialista albanès amb un cabdill baixmedieval? Els ideòlegs del socialisme albanès ho tingueren ben clar, i anaren adaptant les seves interpretacions del passat albanès en funció de les necessitats del present. Paradoxalment, tot i que el comunisme promovia un nou món poblat per «l'home nou comunista», en el cas albanès es cregué oportú fer vincular el nou món amb les arrels medievals albaneses (Schwandner-Sievers; Fischer, 2002, p. 95). Hoxha volgué transmetre a la població que el poble albanès s'havia forjat en la dicotomia del conflicte amb l'estranger per poder mantenir la seva independència. Així, tot aplicant els principis de la lluita de classes marxista, es presentava la història d'Albània com el conflicte entre els antics il·liris i els romans, Skanderbeg vers els turcs otomans, els nacionalistes albanesos vers els nacionalistes serbis i grecs i, finalment, els comunistes vers els nazis i els feixistes (Schwandner-Sievers; Fischer, 2002, p. 96).

I a partir d'aquí es (re)construí la història d'Albània des de la perspectiva comunista. Tot i que mai s'esmenta la seva condició de príncep cristià (Hodgkinson, 1999,

p. X), es defineix el seu període històric com un moment d'opressió feudal, en el qual Skanderbeg s'enfrontà als terratinents locals i als invasors otomans. Per exemple, Hoxha i els seus ideòlegs vinculen la batalla del llac Ohrid amb el mite de la fortalesa aïllada albanesa (Jandot, 1994, p. 31), i l'actitud hostil de Venècia com el símbol de l'Europa que es desinteressa pels Balcans. Com s'argumentà que un líder definit pel papat romà com el «campió de Crist» pogués ser també el mirall per a les joventuts comunistes? Hoxha destaca sobretot tres aspectes, a saber: el seu valor, la seva capacitat bèl·lica i el vigor en saber mantenir la integritat de la nació albanesa. Aquests elements permeten *oblidar* i deixar caure en l'oblit el context religiós de la segona meitat del segle xv. A més, per als comunistes albanesos la religió era un element que dividia el poble, mentre que Skanderbeg el sabé mantenir unit.

D'altra banda, com ja s'ha dit, l'escriptura de la història segueix la història. Quan l'Albània d'Enver Hoxha començà a tenir tensions polítiques i ideològiques amb la URSS de Nikita Khrushov, la propaganda albanesa remarcà amb més insistència el paper crucial que jugà Skanderbeg en la defensa de la integritat del territori albanès. S'intensificaren els paral·lelismes entre la victòria partisana vers els nazis i la resistència de Skanderbeg, i fins i tot s'aprofità el paper del cinema com a eina propagandística, tot i l'auster estat de les finances albaneses (Schwandner-Sievers; Fischer, 2002, p. 96). L'Albània socialista podia córrer el risc de quedar-se aïllada, però sempre tindria el mirall de la gloriosa resistència del pare de la pàtria, fins i tot assumint el risc que, tal i com succeí, la figura històrica de Skanderbeg deixés d'interessar a Occident (Hodgkinson, 1999, p. XI).

L'ús selectiu del passat i de la memòria ajudà, sens dubte, a consolidar el paral·lelisme entre l'Albània baixmedieval i la socialista. Així, el líder (i mà esquerra de Hoxha) Mehmet Shehu (1913-1981) tingué claríssim que l'expulsió dels alemanys i italians es va fer per emancipar el poble de la dominació de les classes explotadores que s'havien posat al servei dels ocupants estrangers, en un clar paral·lelisme amb els fets d'armes de Skanderbeg (Shehu, 1978, p. 124). Per tant, no serà difícil que Skanderbeg esdevingui una mena de precursor nacional dels conceptes polítics marxistes, i es converteixi, a partir de la dècada de 1950, en la imatge històrica de l'actualitat albanesa (Jandot, 1994, p. 36).

Als anys 70 es traduí al francès una història oficial d'Albània, a càrrec dels historiadors albanesos Stefanaq Pollo i Arben Puto. La seva obra és un manual que, d'altra banda, ofereix una quantitat d'informacions desconegudes a Occident sobre l'aïllat país balcànic, i que constitueix una interpretació hermètica de la història albanesa des d'una determinada interpretació del materialisme històric. Pollo i Puto destaquen que Skanderbeg creà l'estat albanès i consideraren que la diversitat de credos que adoptà Skanderbeg al llarg de la seva vida fou clau per incloure als albanesos de totes les religions (Pollo i Puto, 1974, p. 91). Però quins albanesos? Es pot parlar, a la segona meitat del segle xv, d'una única nació albanesa? Probablement no, però això no evita que Enver Hoxha respongui de manera contundent al general anglès Edmund Frank Davies. Segons un fragment d'un llibre de memòries del polític albanès, aquesta fou la conversa:

—He pasado por la escuela de guerra de mi pueblo, que es una escuela con gran experiencia. ¿Ha oído hablar de Gjerg Kastrioti, Skënderbeu? —le pregunté. Se hizo famoso en todo el mundo por luchar contra los otomanos, contra dos de los más grandes sultanes, dirigió 22 batallas, y no

perdió ninguna. El sultán Mehmet Fatih sometió a Bizancio, pero mientras vivió nuestro Skanderbeg no pudo tomar Kruja.

—Era del Norte —dijo el general maliciosamente.

—Era albanés —le dije tajantemente—, y era un príncipe que se apoyaba en el pueblo. Quería al pueblo y éste le quería a él. (Hoxha, 1982, p. 137-138)

Així doncs, en aquest punt Hoxha remarca un tret distintiu del comunisme albanès. Com que el país balcànic no podia, per motius obvis, recordar un passat obrer del segle XIX, Hoxha optà per vindicar un passat nacional medieval. L'internacionalisme obrer es convertia, progressivament, en un moviment nacional comunista. Tot i així, la vocació internacionalista no es deixà de banda, i l'Albània socialista invertí molts recursos econòmics en la propaganda, edició i traducció de llibres destinats a un públic estranger. Per al cas de la llengua espanyola, l'interès fou sens dubte notable, no només per arribar a l'hipotètic públic espanyol, sinó per fer-se present en els debats de l'esquerra política a l'Amèrica Llatina. Tenim constància, com a mínim, de dos textos de propaganda política en els quals es fa referència a Skanderbeg. En l'obra *Albania: datos geográficos, históricos y económicos* s'analitza Skanderbeg en els següents termes:

Jorge Castriota (Skanderbey) guió la heroica lucha contra la Turquía por 25 años consecutivos. Las guerras del pueblo albanés contra la Turquía (...) fueron de importancia no solamente nacional pero también internacional. (...) Las guerras del pueblo albanés contra los turcos, guiadas por Skanderbey tuvieron carácter sencillamente popular porque en aquellas participaron las vastas masas populares, particularmente los campesinos, que le dieron el impulso y la táctica de una guerra popular. (...) Logró limitar la disgregación feudal y crear un sólido poder central, y por consecuencia, logró unir la Albania y consolidar su posición por medio de tratados internacionales. (AAVV, 1964, p. 20)

I en un altre text de continguts similars, aparegut el 1975, es destaca l'aparent abandonament per part del Papa de Roma del moment: «excepto grandes homenajes, (Skanderbeg) no recibió ayuda alguna» (AAVV, 1975, p. 21).

En la mesura en què el règim de Hoxha s'anà aïllant de la resta de potències comunistes (ruptura amb Iugoslàvia, amb la URSS i amb la Xina) i, per suposat, de la totalitat de les democràcies occidentals, el règim refermà els paral·lelismes entre les figures històriques de Skanderbeg i Enver Hoxha, és a dir, entre el passat i el present albanès. El deliri historiogràfic arriba de la mà de Gilbert Mury (1920-1975), comunista francès que visità l'Albània hoxhista en la dècada de 1970, poc abans de la ruptura amb la Xina de Mao. Tot interpretant una pel·lícula propagandística (*Dues velles ferides*), a l'espectador se li presenta un pagès que reflexiona sobre quin model ha de seguir a la vida. Segons Mury, el camperol albanès:

Medita compungido ante la estatua del héroe nacional de antaño, Skanderbeg. Luego, este pasado no le basta ya. Encuentra a Skanderbeg en el mundo moderno: es un busto de Enver Hoxha. (Mury, 1976, p. 128)

Per tant, ja en els darrers anys de la vida de Hoxha, la simbiosi entre aquest i Skanderbeg s'ha produït de manera inequívoca. El propi Hoxha recorda en un dels seus darrers discursos (29 de novembre de 1984) que així com Skanderbeg refusava els turcs otomans, ell havia de seguir refusant els capitalistes nord-americans i els revisionistes soviètics i xinesos. Per a Hoxha, allò realment fonamental era la unió del poble albanès, que en el segle XV o en el segle XX sabia mantenir la seva línia

íntegra, ara sota la batuta del socialisme. Heus ací un dels darrers textos del líder albanès:

(Albania) ha demostrado al mundo cómo un pueblo indoblegable, con Skanderbeg a la cabeza, se convirtió en terror de los otomanos. Mientras Europa temblaba ante las hordas de los sultanes turcos, en las montañas de Albania un pueblo, dirigido por un héroe, luchaba y resistía, defendía la patria y a Europa de la invasión. (Hoxha, 2017, p. 656)

Hoxha morí el 1985, i fou succeït per Ramiz Alia (1924-2011). En un primer moment tractà de mantenir l'ortodòxia stalinista, però la caiguda del mur de Berlín (1989) impossibilità que el socialisme es mantingués a Albània. Tot i així, en motiu de la mort de Hoxha, Alia organitzà una conferència política per lloar la memòria de Hoxha, i tornà a vindicar els punts en comú entre Skanderbeg i Hoxha, tot tractant de tancar el cercle de la interpretació del tàndem Skanderbeg/Hoxha:

Aux moments les plus dramatiques pour la vie de la nation, les patriotes, les démocrates et les révolutionnaires albanais se tournèrent vers cette figure, ils l'évoquèrent et en firent le drapeau de leurs grandes batailles. Et Skanderbeg leur vint en aide. De même que les luttes et les hauts faits de Skanderbeg ont inspiré le patriotisme et l'esprit de résistance de l'Albanais, de même le nom et l'œuvre d'Enver Hoxha seront dans les siècles le drapeau des luttes de notre peuple pour le socialisme et la prospérité de la patrie. (AAVV, 1985, p. 14)

La difícil transició d'Albània vers la democràcia, interrompuda per l'esclat de la crisi piramidal del 1997 (Abrahams, 2016, p. 180-221), no se centrà ja de manera obsessiva en saber quin model de Skanderbeg podia resultar útil per als albanesos de les darreries del segle xx. Les preocupacions econòmiques i materials passaren a ser la principal obsessió dels albanesos. Skanderbeg tornà a aparèixer en els discursos polítics l'any 2012, en motiu de la commemoració del primer centenari de la independència de l'Albània contemporània, però aquesta ja és una altra història.

Conclusions

Arribats ja a la fi del nostre estudi, creiem que paga la pena copsar alguns aspectes fonamentals de la recerca duta a terme. Qui fou Skanderbeg? A grans trets, un cabdill local que visqué en la zona que avui en dia pertany al centre d'Albània, que en la seva infantesa fou entregat als otomans, es deslliurà del seu captiveri i es convertí al catolicisme per intensificar la seva resistència envers els conqueridors otomans. Per fer-ho, buscà el suport del Papat i de la casa d'Aragó. Resistí totes les embranzides otomanes i morí de mort natural. Al cap de pocs anys, el territori de l'actual Albània fou ocupat pels turcs otomans, que mantingueren el territori sota la seva dominació fins l'any 1912, quan Albània assolí la seva independència. Aquesta podria ser una síntesi més o menys sintètica del nostre personatge.

Tot i així, com hem vist, la història i la seva escriptura no són mai neutres, i tot sovint s'utilitzen, es reconfiguren, s'oculten o es manipulen en funció dels interessos del present. Aquest fet és imprescindible per entendre el recorregut gairebé interminable que ha seguit la figura de Skanderbeg. El cabdill albanès ha conegut fortunes ben diverses al llarg dels segles. En el segle xvi s'exaltà la seva capacitat de resistència i la fermesa de la seva fe catòlica. En el segle xvii, s'arribà a l'extrem de la glorificació i la ridiculització: si per a Meneses el cabdill albanès representava el model a seguir per a la jove nació portuguesa, el teatre espanyol en feu sàtira i burla.

En el segle XVIII, Voltaire exaltà de nou el seu valor, afirmant que si Skanderbeg hagués format part de l'Imperi Romà d'Orient, Bizanci no hauria estat conquerida pels turcs. Si parem atenció, fins ara les interpretacions sobre Skanderbeg les havien fet autors no albanesos (a excepció del primer biògraf, Marin Barleti). A partir del segle XIX, Albània comença a qüestionar la seva pertinença a l'Imperi Turc, i podrà començar a plantejar-se quin paper ha de jugar la figura de Skanderbeg en la construcció identitària albanesa. Aquí es podrà dur a terme la tasca de reconstrucció historiogràfica i llegendària, és a dir, Skanderbeg al servei de la nació albanesa. Es reforçà la seva faceta cristiana, per distanciar-se del llegat otomà i musulmà. D'altra banda, i per tal d'unir un poble divers en la fe i en les cultures, s'exaltà el valor del nacionalisme albanès com a element integrador, segons la qual la *religió* dels albanesos era la seva albanesitat (V. Pasha).

Sota el règim socialista d'Enver Hoxha (1944-1985), Skanderbeg fou utilitzat de manera sistemàtica per construir l'ideal socialista. Aquest evident anacronisme se solucionà readaptant la figura històrica a la nova realitat de la societat albanesa. Skanderbeg fou presentat com el líder que unificà els albanesos enfront l'invasor, i es pogué establir el paral·lelisme entre el cabdill renaixentista (Skanderbeg) i l'arquitecte del socialisme (Hoxha). Històricament els punts en comú eren certament escassos, però el país balcànic s'omplí d'estàtues de Skanderbeg, se li dedicaren noms de carrers i de places, i esdevingué un heroi cinematogràfic per als albanesos de meitats del segle XX. L'aparent similitud entre ambdós personatges fou utilitzada pel règim de manera reiterativa al llarg de les dècades, i sobretot quan Albània decidí trencar relacions polítiques amb la Xina que havia acceptat la visita de Richard Nixon. A partir del 1978, consumada ja la ruptura, Hoxha portà el poble albanès a una resistència i aïllament davant la resta del món, que no comprenia les grandeses del socialisme enverista, és a dir, al que correspon al president Enver Hoxha. En aquest context, Hoxha arribà al final de la seva vida. El seu successor, Ramiz Alia, cregué que el millor homenatge que podia fer-li era comparar-lo, un cop més, amb Skanderbeg. Davant aquesta realitat, sempre ens quedarà el dubte de saber què hauria opinat el cabdill de Kruja sobre tot el que havien dit i fet en nom seu. Ara com ara, però, com bé ha apuntat l'escriptor albanès Fatos Lubonja (1951), els albanesos continuen vivint dividits entre la glòria del passat virtual i les dificultats de la vida real i quotidiana (Schwandner-Sievers; Fischer, 2002, p. 103).

Referències

- AAVV (1964) *Albania: datos geográficos, históricos y económicos*. Tirana, Empresa Editorial del Estado «Naim Frashëri».
- AAVV (1975) *Albania hoy: conozcan la R.P.S. de Albania*. S.l, s.e.
- AAVV (1985) *Enver Hoxha: drapeau de la lutte pour la liberté et le socialisme. Conférence Nationale sur l'œuvre immortelle du camarade Enver Hoxha*. Tirana, Éditions «8 Nëntori».
- Abrahams, F. C. (2016) *Modern Albania: from dictatorship to democracy in Europe*. Nova York, New York University Press.
- Bádenas de la Peña, P.; Pérez Martín, I. (eds.) (2003) *Constantinopla 1453: mitos y realidades*. Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- Baró i Queralt, X. (2015) «La construcción del modelo hagiográfico: san Gregorio Magno versus los misioneros españoles en las islas Marianas (s. XVII)». *Medievalia* (Universitat Autònoma de Barcelona), 18 (1), p. 127-136.

- Baró i Queralt, X. (2019) «Europa desde la frontera: el final del Socialismo en los Balcanes (1980-1990)». *Cuadernos Europeos de Deusto* (Bilbao, Universidad de Deusto), Núm. Especial 2, p. 95-113.
- Bogdanovic, I. (2005) *Els Balcans*. Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya.
- Carbonell, Ch.-O. (1993) *La historiografía*. Madrid, Fondo de Cultura Económica.
- Casado Santos, M. J. (2002) «La versión jocosa de la historia de Jorge Castrioto "Escanderbey", comedia burlesca de Felipe López». *Memoria de la palabra. Actas del VI Congreso de la Asociación Internacional Siglo de Oro*. Vol. I. Burgos, Iberoamericana, p. 485-496.
- Contreras Martín, A. (2017) «La Vida de Skanderbeg en su versión castellana: Crónica del esforçado príncipe y capitán Jorge Castrioto (Lisboa, 1588)». *Revista d'Humanitats* (Barcelona, Universitat Internacional de Catalunya), 1, p. 8-24.
- Drizari, N. (1968) *Scanderbeg, his life, correspondence, orations, victories and philosophy*. Palo Alto, National Press.
- Ducellier, A. (1992) *Bizancio y el mundo ortodoxo*. Madrid, Mondadori.
- Fevziu, B. (2016) *Enver Hoxha: The Iron Fist of Albania*. Londres/Nova York, I.B.Tauris.
- Handot, G. (1994) *L'Albanie d'Enver Hoxha (1944-1985)*. Paris, Éditions L'Harmattan.
- Hodgkinson, H. (1999) *Scanderbeg*. Londres, The Centre for Albanian Studies.
- Hoxha, E. (1982) *Las tramas anglo-americanas en Albania: memorias de la lucha de liberación nacional*. Tirana, Casa Editora «8 Nëntori».
- Hoxha, E. (2017) *Obras escogidas*, vol. VI. Madrid, Universidad Obrera.
- Jandot, G. (1994) *L'Albanie d'Enver Hoxha, 1944-1985*. Paris, L'Harmattan.
- Jelavich, B. (1999) *History of the Balkans: Eighteenth and nineteenth centuries*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Marx, K. (2017) *Contra los nacionalismos*. Madrid, La Catarata.
- Meneses, L. De. (1688) *Exemplar de virtudes morales en la vida de Jorge Castrioto, llamado Skanderbeg, príncipe de los epirotas y albaneses. Ofrecido a la ilustre juventud portuguesa*. Lisboa, En la oficina de Miguel Deslandes.
- Morozzo della Roca, R. (2001) *Kosovo-Albània: la guerra a Europa*. Barcelona, Icaria.
- Mury, G. (1976) *Albania: tierra del hombre nuevo*. Madrid, Emiliano Escolar editor.
- Pollo, S.; Puto, A. (1974) *Histoire de l'Albanie: des origines à nos jours*. Roanne, Horvath.
- Radonić, J. (1942) *Đurađ Kastriot Skenderbeg i Arbanija u xv veku*. Belgrad, Srpska Kraljevska Akademija.
- Sait, M. S. (2018) *El tema turco en el teatro español de los siglos XVI-XVII*. Madrid, Universidad Complutense de Madrid (tesis doctoral; directores: Juan Carlos Bayo Julve, Alexander Samson).
- Schwandner-Sievers, S.; Fischer, B. J. (eds.) (2002) *Albanian Identities: Myth and History*. Indiana, Indiana University Press.
- Shehu, M. (1978) *Sobre la experiencia de la lucha de liberación nacional y el desarrollo de nuestro ejército nacional*. Tirana, Casa Editora «8 Nëntori».
- Vickers, M. (2014) *The Albanians: A Modern History*. Londres/Nova York, I.B.Tauris.
- Zavalani, T. (2015) *History of Albania*. Londres, Centre for Albanian Studies.

Skanderbeg, héroe nacional albanés, entre la realidad y el mito

Resumen: La figura Gjergj Kastrioti («Skanderbeg») (1405-1468) constituye un caso singular en la historia de Europa, como uno de los últimos resistentes a la conquista otomana de los Balcanes y como héroe nacional albanés. Se le considera el forjador de la actual nación albanesa. Nos proponemos estudiar cómo se forjó el mito de Skanderbeg, especialmente a partir de las biografías renacentistas y barrocas, las diversas interpretaciones decimonónicas (el Renacimiento albanés) y sobre todo a lo largo del régimen socialista de Enver Hoxha.

Palabras clave: Skanderbeg, Albania, Enver Hoxha, memoria histórica, socialismo.

Skanderbeg, héros national albanais : entre réalité et mythe

Résumé: La figure de Gjergj Kastrioti (« Skanderbeg ») (1405-1468), héros national albanais et l'un des derniers résistants à la conquête ottomane des Balkans, constitue un cas unique dans l'histoire de l'Europe. Il est considéré comme le précurseur de la nation albanaise actuelle. Nous nous proposons d'étudier comment le mythe de Skanderbeg s'est forgé, notamment à partir des biographies de la Renaissance et du baroque, des diverses interprétations du xixe siècle (la renaissance albanaise) et, plus particulièrement, tout au long du régime socialiste d'Enver Hoxha.

Mots clés: Skanderbeg, Albanie, Enver Hoxha, mémoire historique, socialisme.

Skanderbeg, an Albanian national hero, between reality and myth

Abstract: The figure of Gjergj Kastrioti ("Skanderbeg") (1405–1468) is unique in the history of Europe: he was one of the last people to resist the Ottoman conquest of the Balkans and is an Albanian national hero. He is considered the founder of the current Albanian nation. In this article, we study how the myth of Skanderbeg was forged, based on Renaissance and Baroque biographies, various nineteenth-century interpretations (the Albanian Renaissance) and above all during Enver Hoxha's socialist regime.

Keywords: Skanderbeg, Albania, Enver Hoxha, historical memory, socialism.